

Article

Sexopolítica futura: sexualidades e alternativas na ficción científica galega do século XX

Mario Regueira
Universidade de Santiago de Compostela

Keywords

Science Fiction
Post-Francoism
Galician Literature
Queer Studies
Dystopia

Palabras clave

Ficción científica
Posfranquismo
Literatura galega
Estudios queer
Distopía

Abstract

This article discusses literary works that can be included within the Galician science fiction of the last quarter of the 20th century, a period that was characterised by the political Transition, the process of ‘normalización’ which takes place in Galician literature and the configuration of science fiction as an acceptable genre. This analysis pays particular attention to the perspective of sexpolitics in relation to the universes created, by focusing both on the social construction of sexual dissidence that shows alternative futures and on the presence of characters who bring to light this issue and allow for finding escape routes out of a future dominated by a heteropatriarchal and culturally uniform gaze.

Resumo

Este artigo analiza as obras encadrábeis dentro da ficción científica galega do último cuarto do século xx, un momento marcado pola transición política, polas campañas de normalización que atravesan a literatura galega e pola conformación como xénero aceptábel da propia ficción científica. As obras atenden particularmente á perspectiva da sexopolítica en relación aos universos construídos, centrándose tanto na construción social da disidencia sexual que amosan os futuros alternativos como na presenza de personaxes ou protagonistas que traian esa problemática e permitan buscar liñas de fuga a un futuro dominado por unha óptica heteropatriarcal e culturalmente uniforme.

*Sexopolítica futura:
sexualidades e alternativas
na ficción científica galega
do século XX*
Mario Regueira

1

Lembramos que un dos primeiros produtos culturais vinculados ao xénero é a banda deseñada *2 viaxes* (Marín & Patiño 1975), editada polo selo Brais Pinto, expresión do grupo homónimo de migrantes galegos en Madrid. Hai que contar, ademais, coa forte relación entre a temática da ficción científica e a literatura orientada ao público infantil e xuvenil.

1. Introducción

O desenvolvemento da ficción científica en lingua galega está ligado a unha serie de cuestións entre as que poden identificarse os trazos dunha problemática específica que non consegue, porén, subtraerse a outros elementos transversais que, nunha óptica internacional, afectan á posibilidade do xénero. De entre as primeiras pode mencionarse a súa calidade de expresión dunha cultura e dunha lingua minorizadas, sometidas a un longo silencio e a unha represión política enfrontada desde unha fragmentación de espazos e actores aos que, no caso concreto da ficción científica, vén sumarse tamén a variedade de xéneros nos que se desenvolve.¹ Por outra parte, hai que ter en conta o desenvolvemento da reconstrución cultural da posguerra, baseada nunha perspectiva culturalista, máis aberta ao desenvolvemento posibilista dunha actividade apolítica que á confrontación que representaba manterse fiel aos dereitos derivados da legalidade republicana. Artellado ao redor da Editorial Galaxia e do seu director, Ramón Piñeiro, o legado político e cultural do piñeirismo formula tamén unha serie de parámetros abertamente refractarios á idea dun xénero popular entroncado na cultura de masas e dunha representación de elementos que escapan ao modelo fantástico e ruralista que se pretende como único axeitado á realidade étnica da galeguidade (Regueira 2020, 2022). Estas coordenadas presentan unha reaparición complexa da temática na literatura escrita en lingua galega que, abstraendo o conto '1926' ([1926]1995), de Rafael Dieste, atoparía as súas referencias máis próximas nos finais do século XIX (Bóveda 2013: 189). O seu rexurdir nos anos setenta estaría vinculado, por tanto, ás impugnacións que os autores das novas narrativas (Regueira 2020: 225) realizan sobre unha proposta de campo definida entre o lírico e o arcaico por parte dos actores con poder editorial. Non se trata, por tanto, dunha emerxencia convencional e boa proba diso pode verse no feito de que só en 1975, e da man de editoriais alleas a Galaxia, aparecen as primeiras propostas de ficción científica en formato libro, máis aló da ocasional experimentación con relatos soltos, unha práctica que continúa nos anos seguintes. Tamén en como, mesmo nese momento de reaparición do subxénero para a literatura en lingua galega, as incipientes estruturas da crítica e do mercado actúan en oposición a moitas destas propostas. Trátase dunha dinámica que non se rompe até o moi tardío 1992, cando *Soños eléctricos* de Ramón Caride gaña o Premio Blanco Amor, unha das máis importantes ferramentas canonizadoras da narrativa galega da época, e pasa a ser considerada como unha sorte de re-inauguración do xénero nun novo momento histórico (Vilavedra 1999: 299), encadrado nas dinámicas da normalización cultural e da necesidade de implementar subxéneros literarios ausentes da literatura galega, especialmente na súa recuperada dimensión comercial.

Neste artigo, agás alusións menores, centrarémonos nas obras aparecidas entre 1976 e o ano 2000 que respondan a unha proposta de xénero, é dicir, aquelas que, mesmo sendo coleccións de relatos, manteñan unha certa consistencia e unidade que permita categorizalas como obras de ficción científica máis aló da práctica ocasional na forma de contos soltos que caracterizou a emerxencia do xénero e que acompañou o seu desenvolvemento en relación á cultura galega. Da mesma maneira, e aínda desde a consciencia de que esta aparición do subxénero da ficción científica

está marcada pola súa eclosión en territorios non sempre ben delimitados nos que aparece tamén a primeira banda deseñada e, coas súas problemáticas, a literatura infantil e xuvenil, cinguirémonos principalmente a obras dirixidas a público adulto. Farémolo en aras dos límites que un artigo destas características presenta, pero sen dudar das posibilidades que eses territorios son susceptibles de colocar tamén nestas cuestións.

Por outra parte, a práctica inexistencia de obras anteriores ao final do franquismo é a que nos permite marcar no século xx un corpus de obras que forman parte principalmente do período que vai entre 1975 e o ano 2000 e que, ademais, están moi mediatizadas por estas características de aparecer como parte de longos procesos de transformación política e do establecemento de novas metas colectivas para a comunidade galega. Os estertores finais da ditadura, a transición democrática vehiculada a través dos poderes metropolitanos do Estado coa participación das súas vellas elites, a recuperación do Estatuto de Autonomía (1981) e a Lei de normalización lingüística (1983) son algúns dos moitos elementos que transformaron a comunidade galega. Hai unha serie de eventos xurídico-políticos aos que tamén habería que sumar, nesas últimas décadas do século xx, elementos como a despenalización da homosexualidade en 1978 e a aprobación do Código Penal de 1995 que derogaba formalmente a lexislación franquista sobre perigosidade social que afectaba de xeito moi intenso ao colectivo LGBTIQ+.

A nosa proposta trata de ver as ligazóns entre os espazos de marxinalidade dentro do campo literario nos que se moveu a ficción científica galega nese período e a representación da redefinición que Paul Preciado fai sobre o concepto foucaultiano de sexopolítica. Enténdese, nestas coordenadas, a sexopolítica como unha das formas de actuación biopolítica do capitalismo na 'normalización' de corpos e de identidades que, porén, enfrenta unha serie de actuacións subversivas que Preciado localiza nos mediados do século xx: 'La sexopolítica no es sólo un lugar de poder, sino sobre todo el espacio de una creación donde se suceden y se yuxtaponen los movimientos feministas, homosexuales, transexuales, intersexuales, transgéneros, chicanas, post-coloniales... Las minorías sexuales se convierten en multitudes' (2003: 1). Un elemento central da nosa análise é que parte desa creación de disidencias poida realizarse a través da creación literaria e da imaxinación de mundos alternativos, mesmo producindo esas representacións nun sentido secundario respecto da trama. Por outra parte, tamén é relevante ter en conta o seu correlato: a posibilidade dunha sexopolítica continuísta coas perspectivas do heteropatriarcado ou mesmo que chegue a ampliar a súa capacidade opresiva, sexa directamente sobre os corpos e identidades, sexa a través dun plan máis sutil que introduza o desexo e a realización da sexualidade dentro das súas normativas sociais.

Partimos da consciencia de que a nosa perspectiva incorpora, ademais, varias problemáticas propias, non sendo a menor, a tardía aparición das referencias á teoría queer dentro da cultura galega, algo que implica que a maior parte destas mencións ao universo da diversidade establezan relacións que xogan nun aspecto inconsciente. Entendemos, porén, que o universo da diversidade sexual precede á súa formulación pola teoría queer e que, concretamente no caso galego, formou parte, de maneira non unívoca, de moitos dos movementos sociais vinculados á emerxencia da cultura galega no posfranquismo; por exemplo, o referido en Lopo (2020), e tendo en conta a dificultade de historización que estes movementos presentan mesmo hoxe en día.

2. Medo a un futuro marondo

Temos neste proceso de aparición dun corpus de ficción científica en lingua galega, unha serie de espazos marxinais atravesados por un conxunto de cuestións específicas que responden ás particularidades, xa mencionadas, do campo literario galego neste momento histórico de emerxencia. Cabe mencionar que este tipo de perspectivas non son infrecuentes na propia perspectiva do xénero, nin sequera noutros ámbitos sometidos a unha historia máis convencional, tal como ten analizado Lorena López López, lanzando liñas ás teorías de Donna Haraway:

Tanto a ficción científica como o xénero gótico foron espazos literarios especialmente produtivos á hora de explorar as relacións co Outro e representar os medos e as tensións da sociedade. Na tradición destes subxéneros esa interacción co Outro, representado na forma de extraterrestres, máquinas, vampiros, e outras criaturas fantásticas e terroríficas, serviu con frecuencia para reafirmar a propia identidade, delimitada polas fronteiras do que se considera, ou non, humano e socialmente aceptábel. Como afirma Donna J. Haraway: 'Los monstruos han definido siempre los límites de la comunidad en las imaginaciones occidentales' (Haraway, *Ciencia, cyborgs y mujeres* 308). Precisamente por isto, a ficción científica e a literatura gótica reveláronse como ferramentas inspiradoras para o feminismo e o movemento LGBTQ á hora de subverter os discursos identitarios hexemónicos a través da re-apropiación dese imaxinario e dun tratamento empático da outredade. (López López 2018: 125)

A análise de López López diríxese neste aspecto á ficción científica galega dunha autora de comezos do século XXI como Cris Pavón, porén, é interesante ter en conta até que punto esas liñas do discurso da ficción científica poden rastrearse no medio desta longa e anárquica aparición dun subxénero que, para o contexto galego, xoga coas ansias de normalidade cultural que esixen un público amplo, cultura de masas e xéneros neopopulares (Regueira 2022). Por outra parte, existe a maior ou menor consciencia dentro de moitas destas propostas de estar a construírse nunha mediación coa outredade que formula liñas de contacto con ese mundo. É unha outredade que se cuestiona non poucas veces o papel da galeguidade nesas sociedades futuras, algo que non deixa de colocar a cuestión da Galiza como pobo dentro ou fóra da Historia (Regueira 2019). É dicir, como comunidade humana chamada a ser tragada por unha uniformización multicultural ou capaz de resistir aferrada a unha identidade esencial con raíces en formas de vida arcaicas e alleas á tecnoloxía. Constitúese así a perspectiva, frecuente na tradición internacional da utopía/distopía (Rogan 2009: 313), de establecer un futuro catastrófico que, ademais dos efectos mundiais, representa, para o caso da Galiza, o exterminio final dunha forma de vida que sobreviviu tratando de manterse allea ao curso histórico. O regreso a unha existencia esencial, recuperando un contacto coa natureza que se aproxima a interpretacións biocráticas e pseudonaturalizadas, aparece con certa frecuencia nestes universos imaxinados, construíndo mundos nos que non cabe a diversidade sexual ou nos que mesmo é directamente referida como unha forma máis de decadencia anti-natural aberrante.

Tal como afirma De Witt Douglas Kilgore, as especulacións sobre un futuro queer representan varios retos ancorados nunha tradición que alude a un futuro que acostuma ter sempre a mesma forma:

Over the past two centuries, science fiction has persistently asked us to imagine futures inhabited by human beings radically different from ourselves. For a literature that claims Mary Shelley's *Frankenstein* (1818) and H. G. Wells's *The Time Machine* (1895) as its founding documents, this persistence is determined by tradition. The task of imagining a queer futurity, therefore, requires that we confront closely held generic assumptions about human nature and destiny. From sf's utopian and dystopian roots we inherit our evolutionary speculations about the advent of a new human race. In the history of the genre race is both a corporate term including all humanity and an exclusionary rhetoric that naturalizes possessive investments in heteronormative whiteness. (Kilgore, 2008: 233)

Esta perspectiva representa outro dos retos da nosa análise xa que, na abundancia de textos que non mencionan esa organización sexopolítica do futuro imaxinado, teremos que concluír que non a contemplan como unha posibilidade que vaia máis aló da persistencia dos esquemas heteropatriarcais do presente. Por outra banda, que a inmensa parte do corpus posible fale desde o final da ditadura, un momento histórico no que a censura funciona de forma máis laxa, apoia esta perspectiva. As disidencias sexuais seguen colocadas, mesmo nun contexto de ampliación paulatina de liberdades, na marxe do non nomeado, no que non encaixa e no que non é desexábel, nin sequera como exercicio de imaxinación, para un futuro común.

3. Un universo heterosexual

Unha das cousas máis peculiares das primeiras obras aparecidas neste momento histórico é a presenza ocasional, aínda que relevante, de discursos abertamente refractarios á diversidade sexual. É o que acontece en obras consideradas iniciais nesta recuperación do xénero como *Homes do espacío* (1976), de Lois Fernández Marcos, ou *Reportaxe cósmico* (1983), de Xosé Fernández Ferreiro. No caso do primeiro, estamos ante un libro de relatos acollido na colección 'O Moucho' da editorial Pombal, cunha liña que trataba de ofrecer publicacións baratas que chegasen a un público amplo. Nunha colección que bebe claramente da literatura de ficción científica máis popular naquel momento, atopamos o conto 'A nave' que nos fai partícipes dunha perspectiva apocalíptica que dá cabo do planeta sen que sexa necesaria ningunha grande conflagración mundial:

- O mundo destruíuse lentamente. Pronto só quedou unha sociedade dexenerada de drogadictos e homosexuales. E foron a maldade e o apodrecimento das almas dos homes os que perderon ó mundo...
- A contaminación das industrias. A radioactividade das novas armas atómicas que os sábeos espermentaban. As armas bacteriolóxicas. As drogas, o crime... pouco a pouco foron rematando ca vida na terra e acabando cos homes...
- Non fixo falta outra guerra mundial. As xentes destruíronse elas solas. (Fernández Marcos 1976: 18)

Identifícase desta forma a homosexualidade como un dos elementos que atentan contra a posibilidade dun desenvolvemento harmónico da humanidade, colocada ao lado doutro tipo de actitudes antisociais e de

ameaza ao desenvolvemento técnico, unha referencia clásica neste tipo de relatos distópicos. Se cadra o máis rechamante desta referencia sexa a súa desaparición na reedición parcial que o libro ten en 1995 da man de Xerais, desta vez baixo o título *Galaxia lonxana*. Trátase, sen dúbida, dunha mudanza significativa que evidencia o cambio social onde determinados discursos deixan de ter a cobertura e a naturalidade da que gozaban antes. A pesar disto, e como xa analizamos noutra ocasión (2022), os aspectos relacionados coa representación obxectualizadora do xénero feminino non correron a mesma sorte e pasaron practicamente inalterados á nova edición. A perspectiva sobre as personaxes femininas, representadas como engados sexuais que recompensan o protagonista varón e teñen un papel na sociedade interestelar vinculada ao ocio erótico, permanece cunha alteración que pouco supera a simple adaptación normativa: 'O T-CLUBE achábase nun dos rueiros máis populosos da cidade. Na súa entrada, girls case espidas, que servían de engado ós paseantes' (Fernández Marcos 1995: 90); 'MX sorriu. Cumprira a súa misión. ¿Por que, pois, non tomar unhas pequenas vacacións en Silp, preto daquela bela rapaza de peito túrxido e ollar meluroso?' (Fernández Marcos 1995: 93).

Menos explicacións obtemos na ficción *Reportaxe cósmico* (1983), na cal a vida no cosmos, asentada principalmente na Lúa, conseguira colocar a humanidade nun camiño idealizado, cando menos baixo as perspectivas da heterossexualidade dominante:

— ¿E que papel xoga o amor e o sexo?

— Mais ou menos como na Terra, pero sen tantos tabús, nen tanta liturxia. Todo é moito máis natural e sinxelo. De ahí que non exista a prostitución nen a homosexualidade. Falo en términos xerais, pois xa se sabe que sempre hai excepcións, incluso no cosmos... Pero como lle digo, o home, o ser humano, aquí no espacio, recupera a ilusión de vivir, a capacidade de soñar. (Fernández Ferreiro, 1983: 120)

Equiparada á prostitución, a homosexualidade pasa a ser parte dunha dicotomía que se enfrenta á 'ilusión de vivir' ou á 'capacidade de soñar', é dicir, como un lastre para unha vida en plenitude e como unha das heranzas das que desfacerse no mundo moderno. Cabe mencionar que as sexualidades alternativas non están completamente fóra do mundo futuro imaxinado por Fernández Ferreiro, xa que aparece a posibilidade dos varóns humanos teren contacto sexual con femias extraterrestres. É unha visión da Outredade que, porén, aparece sometida ao desexo masculino e a unha exotización que consegue apagar toda posibilidade disruptiva desta perspectiva. A exploración espacial responde así ao modelo de extracción e de colonización que podemos recoñecer na historia do capitalismo, cunha visión desproblematicada da civilización allea que se relaciona co misterioso e co desexo prohibido.

Estamos ante obras que formulan unha continuidade explícita coas sexopolíticas herdadas do franquismo, e que configuran a homosexualidade como unha categoría directamente vinculada coa problemática social que rodea o propio concepto de perigosidade que o réxime incluíu na súa lexislación. Trátase dunha visión uniforme de todo o non-heterossexual, presentado como unha ameaza que contribúe ao final da civilización humana (Fernández Marcos 1995) ou un vicio a ser extirpado en aras dunha forma de vida mellorada (Fernández Ferreiro 1983). No caso de *Reportaxe cósmico* (1983) as alternativas a unha heteronormatividade clásica apenas aceptan

unha variación baseada na exotización morbosa de femias extraterrestres, convertendo a aventura de coñecemento do cosmos nunha nova incursión depredadora ao servizo de protagonistas masculinos heterosexuais. Ben indicativo dunha mudanza de época que non sincronizou as expectativas dos distintos colectivos que emerxían despois da ditadura é a adaptación da primeira obra de Lois Fernández Marcos a unha segunda edición moi modificada que, eliminando os seus tons abertamente homófobos, mantén outras dinámicas na representación das relacións heterosexuais que, case vinte anos despois, seguen a crear un reflexo do que se entende como normalidade.

4. O futuro do reprimido

A pesar de que as cuestións sexuais e o papel da relación entre xéneros son unha cuestión relativamente frecuente naquelas novelas que apuntan a un futuro imaxinario, non é menos certo que a presenza dunha sexualidade ou dunha identidade de xénero alternativa é escasa. Aínda que resulta evidente que non pode deducirse unha conclusión contundente da ausencia no tratamento de certos temas, si que é verdade que a perspectiva queer está habituada a interpretar o silencio como unha das formas da invisibilidade e da expulsión dunha sociedade regrada ás que son sometidos os imaxinarios da disidencia. Consideramos que podemos falar de silencios elocuentes, especialmente naquelas obras que tocan a cuestión das dualidades masculino/feminino e nas que o formato utopía/distopía fai precisos detalles habitualmente non evidenciados sobre a organización social e o desenvolvemento histórico de certas cuestións.

Un dos exemplos máis evidentes nese sentido pode ser *PAE S.XXI: no comenzo dunha nova historia da humanidade* (1982), de Tucho Calvo, novela formalmente moi arriscada, que incorpora xogos gráficos e distintos tipos de texto, alén de discursos descentralizados e unha historia fragmentada, e que foi recibida con dureza ou ignorada pola incipiente crítica do momento. Cabe xulgar, porén, que comprende unha das novelas iniciáticas do subxénero que se atreve a abrazar un discurso innovador e conectado tamén coas inquietudes sociais do seu contexto, tanto o control estatal da información cidadá como as agresións ao medio natural e histórico ou o risco dunha destrución mutua entre potencias, de plena actualidade durante a Guerra Fría. Que dentro da trama se formule a posíbel organización dunha nova sociedade, liberando ao ser humano das escravitudes clasificatorias da técnica e proponendo o final da dominación falocrática sobre as mulleres, simplemente fai máis evidente a ausencia doutras diversidades baixo a súa óptica central. Non podemos esquecer que a súa proposta é dualista, xa que PAE SXXI serían as siglas do 'Proxecto Adán e Eva' para o século XXI e parte dos seus debates tocan a cuestións da nova relación entre os dous xéneros desde unha perspectiva que podemos cualificar como esencialista (Calvo 1982: 171) e que non repara noutras posibilidades diferentes. Da mesma maneira, aínda que a rebelión que se trama contra 'o poder' e a necesidade de formar unha sociedade que escape total ou parcialmente á súa presenza teñan un forte eco na mesma posmodernidade filosófica da que parten as bases da teoría queer, o certo é que non chegan a formularse abertamente as alternativas posíbeis que afectarían a unha perspectiva completamente aproveitábel por esta.

Nun sentido similar cabería mencionar *Tránsito dos gramáticos* (1993), de Marilar Aleixandre, unha obra importante por comprender a primeira

voz feminina que trata a ficción científica en lingua galega na forma de narración longa. A novela narra unha sorte de futuro tétrico dunha Compostela onde distintos grupos sociais se enfrontan mediante vehículos a motor. Unha incursión que lembra outros produtos culturais internacionais que poderíamos entroncar nunha especie de apocalipse urbana ou motorizada e que representa unha achega orixinal e disonante dentro do contexto literario do seu momento. O feito de que dous deses grupos sociais respondan aos alcumes de 'mourazos' e 'celtas' dá pé tamén a explicar a disposición dunha cidade dividida en dous espazos estratificados e onde a diversidade racial acontece 'extramuros', na Alxama.

Así a Alxama, e se a escuridade velaba pudicamente a sucidade, e escondía no interior das barracas os pequenos raquíuticos e cheos de mocos, o día non deixaba nada á imaxinación. Tódolos habitantes do asentamento, e Helena nunca sospeitara que fosen tantos, parecían estar nas rúas, apertándose no estreito espazo entre as casas en dirección á carpa onde tiñan lugar os combates de loita sarracena, hoxe utilizada como sala para vela-los mortos. A luz facía posible ver que non todos eran mourazos; había tamén africanos de pel máis escura, algúns orientais e outros que lle pareceron bolivianos ou tal vez peruanos. (Aleixandre 1993: 152)

O espazo de extramuros é o espazo do informe, do estranxeiro e do descoñecido, unha sorte de lugar cunha legalidade específica e cuns habitantes de segunda clase. Un cartel á saída da zona interior alerta, entre outras cousas: 'Se vostede contrata os servizos sexuais de alguén, asegúrese de que ten licencia oficial. (¡Mire pola súa saúde!)' (Aleixandre 1993: 48). É un dos poucos indicios na novela que nos permiten albiscar algo semellante a unha sexopolítica que, neste caso, está sometida aos principios de explotación da marxinalidade baixo os parámetros capitalistas, dunha sociedade que pareceu afondar neste tipo de dominación e que tamén mantén as formas de matrimonio heterosexual e (pseudo)monógamo que ocupan outra parte da trama.

Ausencias similares ao respecto podemos atopalas en *O cervo na torre* (1994), de Darío Xohán Cabana, a novela coa que o autor gañaba por segunda vez o Premio Xerais, e que representa unha historia a medio camiño entre a distopía e a utopía revolucionaria. Nun mundo arrasado por unha guerra nuclear, galegos e portugueses conseguen organizar unha república conxunta, enfrontándose aos restos de poder español no norte do territorio. Trátase dunha obra con tecnoloxía modesta, produto dunha recuperación paulatina que fai tamén que os cabalos (e con eles un ton de épica medieval) teñan un certo protagonismo na trama. A forma na que a nova sociedade se organiza, os límites da utopía e a necesidade de exercer o poder para defender os intereses comúns forman parte dunha longa trama na que destacan personaxes masculinos que median cos problemas do seu propio liderado e que, fundamentalmente, teñen parellas femininas coas que se relacionan sen mudanzas claras nese aspecto da reorganización social. É evidente que a maior parte das regras sexopolíticas que se aplicaban ao vello mundo seguen vivas. Isto demóstrase no feito de que o incesto estea na concepción dun dos traidores do bando da liberdade. O seu propio pai alude a algo tan clásico como a vulneración das vellas leis sexuais como orixe desta traizón:

E díxomo a min, despois de el nos vender coma Xudas, despois de a traizón acabada, non antes. Díxomo a min, a zorra, a cadela, toda feliz. Foi a Vigo o vinteseis de febreiro, cando xa se sabía o das listas negras, tan só pra dicirmo. Velaí tes o fillo que ti me fixeches, irmanciño. Foi o teu fillo quen fixo a relación completa de vosoutros, porque estaba na trama civil, e ben que sentiu que non vos claudiasen a todos. Velaí tes o teu fillo, irmanciño. Eso me dixo, Fidel. Aquel que estivera entre nós coma unha serpente, aquel que nos quixo ver todos mortos polos golpistas, aquela alimacha criptofeixista, aquel bicho traidor era meu fillo, meu fillo e da puta de miña irmá. Raza dexenerada, irmán con irmá... Espero que pra ela si haxa un inferno, a pesar de todo... (Cabana 1994: 362)

Polo demais ao que asistimos na novela é o rexurdir dun mundo inspirado por unha parte en teorías libertarias do común e por outra nunha sociedade tradicional de corte rural, aínda que non esencialista e que non rexeita as posibilidades do futuro tecnolóxico, por máis que o entenda detido polas circunstancias. Non exenta de tenrura entre os varóns protagonistas, esta asociase, principalmente, á forza da camaradaría e ao servizo de armas comúns, procurando, ás veces, o lugar dos sentimentos entre a fría teoría política. No fondo, é unha novela épica como as que Darío Xohán Cabana tiña ensaiado con anterioridade, pero ambientada nun futuro próximo.

5. A persistencia das marxés

Nun terceiro grupo podemos falar daquelas narrativas que, anticipando ou acompañando as propostas dos colectivos sociais, tratan da sexualidade dos personaxes e das sociedades ás que se refiren. Se cadra a máis representativa desta realidade sexa a propia *Soños eléctricos* (1993), de Ramón Caride, que está ambientada nun opresivo mundo futuro, fortemente estratificado e no que as clases baixas perderon o control sobre a súa propia autonomía sexual e os seus dereitos reprodutivos, que pasan a ser xestionados polo Estado:

como puideron acontecer os cambios na organización social que levaron da familia, unidade sexual e reproductora actualmente extinta —agás contados casos como o dos Militares— á abolición da cópula como acto xerador, función que se reservou á inseminación de Reproductoras, e ao establecemento do carné de cópula como medio para frear a expansión das novas enfermidades venéreas. (Caride 1993: 51).

Non é o único aspecto no que *Soños eléctricos*, novela que, como xa mencionamos, é considerada iniciadora dun novo momento de madurez na ficción científica en lingua galega, apela a esta diversidade que contraría a sociedade heteronormativa desde a que está escrita. O propio protagonista, un rapaz chamado a cuestionar a sociedade distópica na que vive, chega a exercer traballo sexual, e así aprende técnicas que empregará na súa comunicación artística:

é medido en todos os seus parámetros corporais, vestido axeitadamente con roupas incitantes, catalogado nos índices

holográficos da Casa e, por fin, alleccionado e instruído sobre as técnicas básicas de pracer e os mecanismos amorosos de provocación e consumación propicios, segundo se comporte como individuo masculino ou feminino para compracer ao cliente, dependendo das concretas esixencias deste e do seu rango de Caste e Oficio. A súa ansia de sentir e experimentalo todo lévao ao xogo da seducción programada, calculada e fría cos visitantes da Casa de Lecer. Algún deles, por facerse amar de Stevo, precipítase no delirio e na loucura. Mais Stevo non ama, non amará a ninguén ata encontrar a Lúmia, tan semellante a el mesmo, no fondo, tan feble. Aprende a espirse, a incitar, a ofrecerse desexábel, ou mesmo a descubrirse noxento, repulsivo cando é preciso. Estas técnicas, que ata el ninguén sacara das Casas de pracer, serán, en parte, as que utilizará máis tarde nos concertos para entolecer ao seu auditorio. (Caride 1993: 63)

Da mesma maneira, as historias de pulsións sexuais, que desafían a orde establecida, pasan a formar parte tamén dos espectáculos do protagonista, que goza contando os asasinatos dunha muller do nivel social alto cunha atracción erótica polo sangue. A impugnación das normas sexopolíticas da distopía e o emprego da disidencia sexual como unha ferramenta capaz de atacar os sectores tiránicos desa mesma sociedade é un dos elementos clave da novela, algo que a achega enormemente á perspectiva de análise que propoñemos. Stevo actúa un corpo e unha sexualidade disidentes nos seus espectáculos, reivindica unha materialidade e unha autonomía corporal que lles é negada ás clases inferiores, particularmente aos traballadores sexuais como Lúmia e el propio. Son actividades que acabarán por producir a represión por parte do poder e a súa expulsión ao deserto, un lugar onde acabará atopando a conexión con outra forma de humanidade e que, como sinalamos noutro traballo, podería porén identificarse cun retorno a unha esencia espiritual, deteriorada pero persistente, da humanidade alén da tecnoloxía (Regueira 2022).

Xa nun contexto onde a narrativa de ficción científica deixa de ser unha novidade emerxente, podemos mencionar *Arqueofaxia* (1995), de Manuel Lourenzo, premiado con outro dos galardóns para narrativa con máis poder canonizador, o Manuel García Barros. Neste caso, a trama lévanos a un futuro próximo, sen os alardes fantásticos e tecnolóxicos dos *Soños eléctricos* de Ramón Caride. Un grupo de persoas que habitan unha sociedade posmoderna, que convive con baixos fondos e na que aínda existe un idioma autóctono case extinto, deciden organizarse para destapar a orixe provocada dunha enfermidade mortal que asolaga o mundo. No medio da trama, un dos personaxes recorrentes, unha muller da que os protagonistas masculinos sempre destacan a fermosura, resulta ser en realidade un home travestido.

—Por certo, vou sorprendere a algún. Xa vos falamos de Aniacoc, ¿non?, a que colaborou connosco en Burgos. Dixémosvos como era de extraordinaria, valente e decidida, ademais de guapa. Porque era guapísima, hai que recoñecelo.

—E estaba como unha moto. Como un camiión. Como un DC18.

—¡Os machistas á forza! ¡Chamoso e Ferrol, ao paredón!

—Pois sinto ter que desencantarvos. Preparádevos. Aniacoc non é unha muller: é un tío.

—¿Que? ¿Estás borracha?

—Para nada. Díxomo Lebrú hoxe pola mañá. Un tío coma outro calquera. Coma outro calquera non. É homosexual. Disfrazouse de muller para entrar a traballar no laboratorio, coa idea de, despois, cando todo pasase, recuperar a súa condición masculina, así non habería quen a atopase. El, ou ela, levaba aí empregada varios meses. (Lourenzo 1995: 225)

A presenza dunha figura que non encaixa no modelo de distribución de xénero que promulga o heteropatriarcado forma parte dun momento histórico claramente diferente. O feito de que o faga na forma dunha figura marxinal, capaz de 'volver' á súa primeira identidade de xénero, é unha representación que pode poñerse en relación co resto da retórica da novela, que xoga con relatos, lendas urbanas e coa idea de que as cousas non son sempre o que parecen ou o que se conta sobre elas. Porén, máis aló desta intervención dun personaxe secundario queer, o certo é que as referencias dese futuro próximo erguidas por Manuel Lourenzo non van moito máis lonxe. Se pasamos por alto un bestialismo atávico de carácter simbólico, que parece querer apelar á mesma dinámica de encontro coa natureza tan frecuente nas distopías galegas (Lourenzo 1995: 57), a maior parte das referencias ás sexualidades disidentes recuperan case sempre o halo de marxinalidade que amosaban noutras narracións, neste caso vinculadas a experiencias carcerarias (Lourenzo 1995: 118).

Caracterizado, por outra parte, seguindo tópicos innecesarios, o personaxe de Manuel Lourenzo trata de ser unha visión intermedia que cuestiona as categorías sociais fortemente estabelecidas, nun sentido similar a como son cuestionados outros dos seus límites ao longo da trama da novela. Pérdese, a pesar disto, a posibilidade de que esa existencia intermedia escape a unha distribución social que non deixa de ser un produto do mesmo poder cuestionado ao longo da narración. Que unha das heroínas sexa un home homosexual disimulando é unha lectura cargada de tópicos sobre as posibilidades da sexualidade e da identidade de xénero. Unha visión que non escapa ao dualismo ancestral sostido por unha visión tradicional, aínda que, nun contexto que abstrae a maior parte da diversidade allea a esa perspectiva, poidamos interpretala tamén como unha físgoa de luz e un recoñecemento da diversidade existente.

6. Novas sexualidades

Son, curiosamente, dúas obras situadas nos extremos do marco temporal as que máis apostarían por fomentar unha sexopolítica diferente á das imposicións heteropatriarcais por parte do poder que definen nas súas tramas. A primeira delas é *Galou, Z-28* (1976), de Lois Diéguez, unha distopía ambientada nunha sociedade cunha baixa tecnoloxía na que o Estado trata de resolver o problema da seca construíndo unha rede de norias. Mobilizada toda a mocidade, e sometida a leis marciais durante longo tempo nunha empresa tecnicamente inútil, a diferente reacción dos personaxes permítenos falar de alternativas de disidencia sexual dentro do modelo imposto polo poder estatal. En primeiro lugar, a narración desdramatizada das relacións homosexuais que algúns dos mozos manteñen nun réxime de tons cuartelarios como o da construción das norias. Doutro punto de vista, a autodeterminación erótica que, desde a consciencia de clase, realiza a cantineira, negándose a manter relacións coa clase dirixente:

Pertenezco á xente que odias. Iles échenme co seu corpo, co seu placer e coas súas tristuras. Gozo co iles porque somos iguais e temos o mesmo sufrimento e o mesmo destiño diante a vida. En troques tí tello todo arranxado e preparado pra vivir do xeito que che pete. Eso é o que non nos deixaría gozar de placer que tés necesidá de sentir. Pro non o entende. ¿Verdá que non o entende, señor oficinista? (Diéguez, 1976: 117)

Sendo unha novela que encaixa mellor na categoría das distopías que na dunha ficción científica con alardes futuristas ou visións doutros mundos, *Galou, Z-28* comprende, porén, unha lectura que anticipa moitos dos elementos do que será a representación das sexualidades disidentes e, especialmente, na configuración de sexopolíticas alternativas ás impostas polo poder ou pola organización social de corte heteropatriarcal. Hai que ter en conta que a diversidade desta disidencia é escasa, aínda que ten a virtude de acontecer nos mesmos ocos que produce o sistema, empregando as fendas para quebralo nunha perspectiva que podemos dicir que preconiza o encaixe da teoría queer na literatura galega (Regueira 2008).

En 1999 aparece *Bailarina*, de Manuel Seixas, unha obra completamente diferente no seu enfoque da técnica, pois a visión é a dun mundo enormemente tecnificado, onde até a paixón amorosa é sometida a un proceso de aprobación por parte dun dispositivo (as pulseiras Lubovskaia). Esta tecnoloxía permite emparellar dúas persoas, aforrando o proceso dun namoramento insatisfactorio e simplificando as relacións humanas neste aspecto. Os personaxes que poboan *Bailarina* tratan de atopar a súa identidade e a súa paixón dentro das categorías tecnolóxicas nas que o poder os clasifica. A trama avanza até a sospeita de que unha boa parte deses procedementos están manipulados e que as súas teóricas medicións obxectivas responden a unha realidade tamén adulterada. Aínda que a maior parte das parellas que loitan por estar xuntas en *Bailarina* son heterosexuais, non se descartan as súas experiencias nin fantasías con outras formas de sexualidade. Tampouco se estabelecen identidades entre a experiencia sexual e a paixón amorosa, mantendo ao tempo unha certa insubmisión á aceptación necesaria por parte do sistema e das súas tecnoloxías.

Os seus dedos percorrían traspasaban os límites as fronteiras do pracer, mentres agora soaba *Case triste, case azul* e Anne ría entolecida e xemía de pracer e Eva rabuñaba coas súas azuis uñas todo o lombo da súa amante e retorciase chea de sensacións quentes e as dúas sentían achegarse un orgasmo único e violento entre lambeduras, caricias e bicos tan reais como a carne que estrullaban, tocaban, mordían, apertaban, os seus bicos dos peitos ourizados, as súas pernas tensas e agora tensos todos os seus músculos, todos os seus nervios, todos os seus tendóns todos entregándose ledos aos eléctricos espasmos e xa agora músculos, tendóns, nervios relaxados, as pulsacións van baixando van baixando. Espidas, totalmente botadas boca arriba, sen palabras, deixan pasar o tempo lento como a música como os sopridos de Baker, como o silencio. Incorpóranse e deixan descansar os seus lombos sobre unha superficie acolchada. Eva prepara con calma un cigarro enriquecido. Préndeo. Anne non quere. Anne repasa todas as pequenas cousas espaxadas polo dormitorio. As prendas azuis tiradas polo chan, mesturadas coa súa propia roupa, coas súas

vermellas botas. E alí naquel recanto, illadas, soas, provocadoras, as dúas pulseiras Lubovskaia.
Eva solta unha bafarada de fume e segue coa mirada os ollos de Anne e chega ata as pulseiras. Seguen caladas. Pensan.
A música flúe.
—Sería unha parvada probar as pulseiras —di Anne sen convicción.
—¿Ti cres que sería unha parvada? —contesta Eva, dubitativa.
—Si, eu sigo namorada de Ollos. Aínda que isto, sexa o que sexa, funcionara, non podería deixar de pensar nel. (Seixas, 1999: 80)

O mundo definido por Seixas trata, aínda que como pano de fondo, a cuestión dos corpos non bioloxicamente coherentes, discrepantes coa realidade do presente e presuntamente modificados pola tecnoloxía futura. Da mesma forma, abre cuestións como a vellez ante a paixón amorosa ou a necesidade de loitar pola propia identidade máis aló das imposicións alleas. A pesar de que o fondo se dirixe, por veces, a unha visión idealizada do amor romántico, como xurdido de forma 'natural' entre dúas persoas predestinadas, algo que deixa fóra as realidades non-monógamas, é certo que moitas das cuestións que problematiza anuncian a complexidade na representación do queer e das sexopolíticas da disidencia na literatura do século XXI.

7. Conclusións

Fóra desta análise, aínda poderíamos falar de obras que se sitúan nun escenario a medio camiño entre a literatura para persoas adultas e a explotación do subxénero da ficción científica que comeza a ser empregado como un nicho necesario na configuración dun mercado dirixido ao público infantil e xuvenil. Dentro das obras desta época, a máis destacábel podería ser *O asasino invisible* (1998), de Xosé Durán, publicada por Galaxia co selo de Costa Oeste, unha colección que xoga xustamente nesa media distancia entre o xuvenil e o adulto. A perspectiva tecno-fatalista desta colección de relatos trata nalgúns deles, dunha forma que no fondo é pioneira, as posibilidades da reasignación tecnolóxica de xénero e a reconfiguración futurista da familia nuclear heteropatriarcal.

Ao mesmo tempo, tamén deixamos fóra obras como *Informe bestiarario: a aventura é a aventura* (1991), de Nacho Taibo, ou *Hipogrifo* (1994), de Antón Risco, dúas pezas que empregan a ficción científica como escusa para construír un universo simbólico complexo e en diálogo aberto cos mitos. No caso de Taibo, cun mito heroico que apela a un Ulises interestelar, e no de Antón Risco, cunha deconstrución do mito de Adán e Eva nun universo onde a sexualidade perdeu o seu sentido reprodutivo e ten que ser reformulada, xunto coa relación entre os xéneros. A complexidade de ambas as dúas novelas non permite unha análise cinguida á brevidade deste traballo, a pesar de que, no seu carácter limítrofe, transxenérico, e na apelación ao monstruoso, teñen boas bases para tratalas desde un comentario nas coordenadas da teoría queer ás que, porén, tamén escapan nun sentido neto.

A conclusión que tomamos recupera unha das grandes preguntas que coloca o xa mencionado De Witt Douglas Kilgore: 'To ask if the universe may be queered is to inquire whether human-kind's understanding of itself and its place in the world can undergo a radical change. Can we imagine

futures in which our descendants differ profoundly from ourselves while existing with us in a shared history?' (Kilgore 2008: 234).

Na maioría das obras analizadas do período que vai de 1976 ao ano 2000 atopamos as perspectivas da ficción científica reproducindo as dinámicas sexopolíticas da sociedade presente, mesmo, nalgúns casos, até o punto de exercer perspectivas homófobas e condenatorias das alternativas á heterosexualidade (Fernández Marcos 1976; Fernández Ferreiro 1983) ou conformando un elemento nos futuros imaxinados que non cuestiona abertamente a continuidade coa perspectiva dominante na sociedade heteronormativa.

A presenza de sexopolíticas alternativas e de disidencias sexuais irá abríndose paulatinamente, tendo unha presenza rotunda en *Soños eléctricos* (Caride 1992) como forma de enfrontar unha imposición social extremada respecto da do mundo real. Nese sentido, é fácil atopar a relación entre dous procesos paralelos: a introdución dun subxénero dentro da cultura galega que non obtén un recoñecemento xeral, e a forma na que este xénero sinala posibilidades altersexuais como forma de resistencia ante un futuro distópico.

Ao mesmo tempo, a aparición de personaxes, tramas e referencias alternativas vai ser un elemento que as ficcións científicas do final dos 90 (Caride 1992; Lourenzo 1995; Seixas 1999) non dubidan xa en representar, ao tempo que manifestan cada vez menos herdanzas ideolóxicas ao respecto dos vellos mantras tecnófobos do galeguismo. É certo que esas lecturas rara vez conseguen reflectir toda a potencialidade subversiva que presentará a teoría queer, mesmo en relación á ficción científica (Pearson et al. 2008), porén, consideramos que son evidencias dunha mudanza social notábel, especialmente se a relacionamos coa perspectiva homófoba e criminalizadora da literatura das décadas anteriores.

A pesar desta evolución, a expectativa que coloca a pregunta de Kilgore está lonxe de poder ser respondida afirmativamente neste período: a literatura galega que trata a ficción científica no final do século XX mantén unha perspectiva que moi escasamente representa as posibilidades da disidencia ás sexopolíticas que emanan do poder normalizador, por máis que a súa obra referencial, *Soños eléctricos* de Ramón Caride, sexa unha das que máis afondan nesta cuestión. Será no futuro do mundo real, nas primeiras décadas do século XXI (López López 2022; Reimóndez 2022), cando a expansión de tramas e posibilidades da ficción científica galega atinxirá moitos dos elementos que simplemente comezan a emerxer na época analizada.

Obras citadas

- ALEIXANDRE, Marilar, 1993. *Tránsito dos gramáticos* (Vigo: Xerais).
- AMARELO, Daniel, coord., 2020. *Nós, xs inadaptadx: representacións, desexos e historias LGBTIQ na Galiza* (Santiago de Compostela: Através Editora).
- BOGUSZEWICZ, María, Ana GARRIDO GONZÁLEZ & Dolores VILAVEDRA FERNÁNDEZ, eds., 2018. *Identidade(s) e xénero(s) na cultura galega: unha achega interdisciplinaria* (Varsovia: Instituto de Estudios Ibéricos e Iberoamericanos de la Universidad de Varsovia/Xunta de Galicia).
- BOULD, Mark, Andrew M. BUTLER, Adam ROBERTS & Sherryl VINT, eds., 2009. *The Routledge Companion to Science Fiction* (Abingdon: Routledge).
- BÓVEDA, Jorge Emilio, 2013. *A xanela insólita* (Santiago de Compostela: Urco).
- CABANA, Darío Xohán, 1994. *O cervo na torre* (Vigo: Xerais).
- CALVO, Tucho, 1982. *PAE S.XXI: no comenzo dunha nova historia da humanidade* (Santiago de Compostela: Edicións do Cerne).
- CARIDE OGANDO, Ramón, 1992. *Soños eléctricos* (Vigo: Xerais).
- DIÉGUEZ, Lois, 1976. *Galou, Z-28* (Monforte de Lemos: Xistral).
- DIESTE, Rafael. 1995. *Dos arquivos do trasno* (Vigo: Galaxia).
- DURÁN, Xosé, 1998. *O asasino invisible* (Vigo: Galaxia).
- FERNÁNDEZ FERREIRO, Xosé, 1983. *Reportaxe cósmico* (Sada, A Coruña: Edicións do Castro).
- FERNÁNDEZ MARCOS, Lois, 1976. *Homes do espacio* (Vigo: Castrelos).
- ___, 1995. *Galaxia lonxana* (Vigo: Xerais).
- KILGORE, De Witt Douglas, 2008. 'Queering the Coming Race? A Utopian Historical Imperative', en Pearson, Hollinger & Gordon 2008: 233-51.
- LÓPEZ LÓPEZ, Lorena, 2018. 'O poder nas marxas: post-humanismo tecnolóxico, monstros e subversión na narrativa de Cristina Pavón', en Boguszewicz, Garrido González & Vilavedra Fernández 2018: 115-144.
- ___, 2022. *Ainda invisíbeis? narradoras e margens na literatura galega contemporânea* (Santiago de Compostela: Através Editora).
- LOPO, Antón, 2020. '1980. O aturujó galego, Dez achegas para uma memória do movimento político de libertação homossexual na Galiza', en Amarelo 2020: 189-206.

LOURENZO GÓNZALEZ, Manuel, 1995. *Arqueofaxia* (Vigo: Xerais).

MARÍN, Xaquín & Reimundo PATIÑO, 1975. *2 Viaxes* (Madrid: Brais Pinto).

PEARSON, Wendy C., Veronica HOLLINGER & Joan GORDON, eds., 2008. *Queer Universes: Sexualities in Science Fiction* (Liverpool: Liverpool University Press).

PRECIADO, Paul, 2003. 'Multitudes queer. Nota para una política de los "anormales"', *Nombres* 19: 1-6.

REGUEIRA, Mario, 2008. 'Por unha literatura maronda'. *Escrita Contemporánea, G: Entre dous séculos. III Encontro de Novos Escritores/as*: 146-50.

___, 2019. 'Galaxia e a mecánica da Historia. A Historia no campo literario da posguerra'. *Murguía. Revista galega de Historia* 40: 59-75.

___, 2020. *Narrativa e imaxinario nacional na reconstrución do campo literario de posguerra (1936-1966)* (Vigo: Xerais).

___, 2022. 'Antes de soñarmonos eléctricos. Ficción científica e distopía no final do franquismo'. *Madrygal. Revista de Estudios Gallegos* 25: 13-39 [En liña] <https://dx.doi.org/10.5209/madr.88062> [última consulta: 2/11/2023].

REIMÓNDEZ, María, 2022. 'Backwards is Forward: Reclaiming Sexual and Gender Diversity in Galicia through Literature'. *International Journal of Iberian Studies* 35(3): 233-52.

RISCO, Antonio, 1994. *Hipogrifo* (Vigo: Xerais).

ROGAN, Alcena Madeline Davis, 2009. 'Utopian Studies', en Bould, Butler, Roberts & Vint 2009: 308-16.

SEIXAS, Manuel, 1999. *Bailarina* (Vigo: Xerais).

TAIBO, Nacho, 1991. *Informe bestiario: a aventura é a aventura* (Santiago de Compostela: Edicións Laiovento).

VILAVEDRA, Dolores, 1999. *Historia da literatura galega* (Vigo: Galaxia).